

Spółki z kapitałem zagranicznym w sektorze usług

Uwagi wstępne

Niniejsze opracowanie zawiera próbę zarysowania miejsca spółek z udziałem kapitału zagranicznego w krajowym sektorze usług na przełomie stuleci. Skierowanie uwagi na działalność firm z kapitałem obcym w sektorze usług ma uzasadnienie nie tylko w specyfice produktu usługowego, lecz również w powszechnie dostrzeganych, nasilonych – w ostatnich latach – procesach serwicyzacji gospodarek i rynków zarówno w krajach rozwiniętych, jak rozwijających się, „wschodzących” czy też znajdujących się w fazie „transformacji systemowej”. Jak się przypuszcza, serwicyzacja jest następstwem charakterystycznych zmian w sferach konsumpcji i produkcji. Można tu zwłaszcza wymienić: 1) rosnące zainteresowanie konsumentów (szczególnie krajów wysoko rozwiniętych) usługami takimi, jak ochrona zdrowia, edukacja, turystyka i rekreacja; 2) nienadążanie produktywności pracy w sektorze usług za przetwórstwem przemysłowym [Biema, Greenwald, 1997, s. 87 i nast.] – co przyczynia się m.in. do przesunięć w strukturze wydatków konsumentów na korzyść usług; 3) wzrost znaczenia usług na konkurencyjnym rynku produktów, jako części składowej pakietów złożonych z wyrobów wzbogaconych o usługi, które często przesądzają o ich konkurencyjności; 4) outsourcing niektórych funkcji przedsiębiorczych realizowanych do niedawna przez własne służby (funkcje te, jako zlecone na zewnątrz, pojawiają się w formie usług – na przykład personalnych, handlowych, marketingowych, rachunkowych, prawniczych, porządkowych, logistycznych, remontowych etc.); 5) rosnącą komplikację i profesjonalizację zarządzania we współczesnych firmach, zmuszającą do korzystania z wyspecjalizowanych dostawców zewnętrznych (np. projektowanie, informatyka, marketing)¹. Wymienione zmiany – siły motoryczne serwicyzacji – przejawiają się także w strukturze zagranicznych inwestycji bezpośrednich i w działalności spółek z kapitałem zagranicznym. Dominującym obszarem ich ekspansji w polskiej gospodarce jest sektor usług, którego znaczenie z upływem czasu szybko rośnie [Zorska, 2002, s. 60].

Korzystając z dorobku wcześniejszych opracowań poświęconych tej problematyce² – niniejszym podjęto próbę oceny miejsca spółek z kapitałem za-

* Autor jest pracownikiem Instytutu Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji w Warszawie. Artykuł wpłynął do redakcji w listopadzie 2004 r.

¹ Szerzej na ten temat pisze [Dunning, 1999, s. 77].

² [Karaszewski, 2001], [Kotowicz-Jawor, 2001], [Smuga, 2001], [Stuglik, 2001], [Chojna, 2003], [Zagoździńska, 2003], [Masłowski, 2003], [Masłowski, 2004].

granicznym, w tym sektorze, na podstawie zespołu relacji odnoszących ich zbiorowość do ogółu podmiotów funkcjonujących na rynku krajowym. Relacje te dotyczą liczby podmiotów, zasobów czynników wytwórczych (personelu, majątku) i przychodów, z uwzględnieniem ich struktury branżowej i dynamiki w końcowych latach dziewięćdziesiątych i początkowych następnej dekady. Ze względu na ograniczoną objętość niniejszego opracowania, pominięto bardzo istotną problematykę produktywności zasobów, rentowności i kondycji finansowej. Zasluguje ona na odrębne szczegółowe rozpatrzenie.

Zbiorowość i jej struktura

Liczba podmiotów z kapitałem zagranicznym, aktywnych w sektorze usług, wraz z usługami wytwarzania i zaopatrywania w energię elektryczną, gaz i wodę, z budownictwem, ale bez działalności ubezpieczeniowej i bankowej³ (która zostanie niżej rozpatrzona odrębnie) – wynosiła pod koniec 2002 roku ponad 9,5 tysiąca⁴. Stan ten różnił się od stanu sprzed roku zaledwie o dwie jednostki (wzrost). Tak więc przyrost brutto, który w skali 2002 roku wyniósł, w sektorze usług, ogółem około 600 jednostek (w tym jednostki nowo utworzone, a także powstałe w wyniku przekształceń) zrównoważył równoczesny ubytek (tabl. 1).

Ustabilizowany stan liczbowy był wynikiem zmian *in plus* albo *in minus*, na ogół stosunkowo niewielkich, w niektórych sekcjach sektora usług. Wyjątkiem jest sekcja zaopatrywania w energię, gaz i wodę, gdzie uwidocznił się znaczny przyrost – niemal o 50%. Przyrosty kilkuprocentowe (od ok. 2 do 5%) można zauważyć w sekcjach pośrednictwa finansowego⁵ i obsługi nierucho-

³ W następujących sekcjach PKD: E+F+G+H+I+J+K+M+N+O. Uwaga ta dotyczy zestawień i rysunków także w dalszej części niniejszego opracowania. Na tym miejscu można wyjaśnić, że w końcu 2003 roku liczba kontrolowanych przez kapitał zagraniczny banków wynosiła 47, zaś zakładów ubezpieczeń – 28.

⁴ W końcu roku 2002, w tych samych sekcjach, liczba spółek zarejestrowanych w rejestrze „REGON” wynosiła: akcyjnych – 871, a z ograniczoną odpowiedzialnością – 34 364, razem – 35 235 jednostek (zob.: [Rocznik Statystyczny, 2003, s. 612 i nast.] – tabl. 9 (596), przeliczenia własne). Różnica danych dotyczących spółek aktywnych (9561 jednostek), przytoczonych za publikacją *Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego...* – w porównaniu z danymi rejestru REGON jest więc bardzo znaczna. Dotyczy to również przyrostu, który miał – w wysokim stopniu – charakter ewidencyjny, a nie realny. Bez względu na liczby zarejestrowanych jednostek są znacznie przeszacowane w stosunku do rzeczywistości aktywne ze względu na spóźnioną aktualizację rejestru (terminowa, zgodna z przepisami rejestracja nowo powstałych podmiotów i równoczesne zaległości we wprowadzaniu zmian i wyrejestrowaniu podmiotów likwidowanych, nie podejmujących *de facto* działalności lub zawieszających ją, upadłych itp.). Nie oznacza to jednak dyskwalifikacji wyliczonych na ich podstawie *wskaźników struktury*.

⁵ Zgodnie z PKD uwzględniono tu następujące rodzaje usług pośrednictwa finansowego: 65.12.A Pozostała działalność bankowa, 65.12.B Pozostałe pośrednictwo pieniężne, gdzie indziej niesklasyfikowane, 65.2 Pozostałe pośrednictwo finansowe, 65.21.Z Leasing finansowy, 65.22.Z Pozostałe formy udzielania kredytów, 65.23.Z Pozostałe pośrednictwo finansowe, gdzie

mości i firm. Zmniejszenie wystąpiło w budownictwie, ochronie zdrowia, handlu i naprawach (w granicach od 1 do 4%). W pozostałych zaś sekcjach można mówić o równowadze przyrostów i ubytków.

Tablica 1

Liczebność spółek z kapitałem zagranicznym w Polsce, aktywnych w sektorze usług, na tle pozostałych sektorów, według sekcji PKD, w latach 2001 i 2002 (stan w dniu 31.XII)

Sekcje PKD	2001					2002				
	Ogółem spółki		w tym spółki powstałe w 2001 roku			Ogółem spółki		w tym spółki powstałe w 2002 roku		
	w liczbach bezwzględnych	struktura według sekcji (%)	w liczbach bezwzględnych	struktura wg sekcji „ogółem” = 100	udział w liczbie „ogółem” (4:2x100)	w liczbach bezwzględnych	struktura według sekcji (%)	w liczbach bezwzględnych	struktura wg sekcji „ogółem” = 100	udział w liczbie „ogółem” (9:7x100)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
OGÓŁEM	14469	100,0	1106	100,0	7,6	14488	100,0	857	100,0	5,9
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	413	2,9	26	2,4	6,3	440	3,0	31	3,6	7,0
Rybolówstwo i rybactwo	14	0,1	1	0,1	7,1	9	0,1	0	0,0	0,0
Przemysł – ogółem:	4552	31,5	321	29,0	7,1	4580	31,6	238	27,8	5,2
górnictwo i kopalnictwo	66	0,5	4	0,4	6,1	66	0,5	3	0,4	4,5
przetwórstwo przemysłowe	4417	30,5	300	27,1	6,8	4412	30,5	220	25,7	5,0
wytwarzanie, zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	69	0,5	17	1,5	24,6	102	0,7	15	1,8	14,7
Budownictwo	896	6,2	54	4,9	6,0	861	5,9	48	5,6	5,6
Handel i naprawy	4686	32,4	350	31,6	7,5	4636	32,0	265	30,9	5,7
Hotele i restauracje	322	2,2	23	2,1	7,1	321	2,2	25	2,9	7,8
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	718	5,0	38	3,4	5,3	721	5,0	41	4,8	5,7
Pośrednictwo finansowe*)	155	1,1	12	1,1	7,7	162	1,1	9	1,1	5,6
Obsługa nieruchomości i firm; nauka	2330	16,1	245	22,2	10,5	2375	16,4	171	20,0	7,2
Edukacja	70	0,5	7	0,6	10,0	70	0,5	9	1,1	12,9
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	73	0,5	8	0,7	11,0	71	0,5	6	0,7	8,5
Pozostała działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna	240	1,7	21	1,9	8,8	242	1,7	14	1,6	5,8
Sektor usług – razem	9559	66,1	775	70,1	8,1	9561	66,0	603	70,4	6,3

*) Bez banków i instytucji ubezpieczeniowych.

Źródło: dane GUS: „Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2001 roku”, Warszawa 2002, GUS, s. 19 (tabl. 2) „Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2002 roku”, Warszawa 2003, GUS, s. 19 (tabl. 2); seria Informacje i Opracowania Statystyczne; przeliczenia własne

indziej niesklasyfikowane; 67 Działalność pomocnicza związana z pośrednictwem finansowym i z ubezpieczeniami, a mianowicie: 67.11.Z Zarządzanie rynkiem finansowym, 67.12.Z Działalność maklerska i zarządzanie funduszami, 67.13.Z Działalność pomocnicza finansowa, gdzie indziej niesklasyfikowana, 67.20.Z Działalność pomocnicza związana z ubezpieczeniami i funduszami emerytalno-rentowymi.

Rozpatrując rozkład zbiorowości podmiotów według kryterium branżowego – można zauważyć dominację dwu czołowych sekcji: „handel i naprawy” i „obsługa nieruchomości i firm”. W tych właśnie branżach – szczególnie licznie reprezentowanych w strukturze spółek z kapitałem zagranicznym – koncentruje się przeważająca część całego ich stanu liczbowego, nie tylko w sektorze usługowym (ponad 70% stanu), ale ogółem w gospodarce – łącznie z przemysłem i rolnictwem. Na dalszych miejscach znalazły się: budownictwo, transport z telekomunikacją, hotele i restauracje, pozostała działalność usługowa, pośrednictwo finansowe (z wyjątkiem bankowości i ubezpieczeń), zaopatrywanie w energię, gaz i wodę, ochrona zdrowia, edukacja.

Struktura branżowa zbiorowości firm zarejestrowanych w rejestrze REGON, w sekcjach sektora usług – mimo różnic w szczegółach – okazuje się na ogół zbieżna z zaprezentowaną wyżej strukturą firm aktywnych w tym sektorze. Uwidacznia się w niej jeszcze wyraźniej dominacja handlu (udział prawie 55%), kosztem obsługi nieruchomości i firm (udział ok. 19%, tj. o 5 punktów procentowych niższy). Udziały pozostałych sekcji – w tym budownictwa, transportu i łączności, hotelarstwa i gastronomii i usług pozostałych są bardzo zbliżone (np. udział usług transportowych i telekomunikacyjnych – według Regonu jest o ok. 1 punkt procentowy niższy, a hotelarsko-gastronomicznych – o 0,8 pktu proc. – wyższy).

Tablica 2

Porównanie struktury liczby spółek akcyjnych i z o.o. z kapitałem zagranicznym, i ogółu spółek sektora usług, zarejestrowanych w rejestrze REGON, według sekcji PKD, w 2002 roku (stan na 31.XII), (w %, sekcje usług razem = 100)

Wyszczególnienie rodzaju działalności	Spółki z kapitałem zagranicznym	Spółki ogółem
Wytw., zaop. w energię el., gaz i wodę	0,5	1,0
Budownictwo	9,4	14,7
Handel i naprawy	54,9	45,4
Hotele i restauracje	4,2	2,6
Transport, magazynowanie i łączność	6,3	5,9
Pośrednictwo finansowe	1,6	2,5
Obsługa nieruchomości i firm	19,2	22,3
Edukacja	0,7	1,0
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	0,7	1,7
Pozostała działalność usługowa	2,4	3,0
Razem	100	100

Źródło: oprac. własne na podst.: Rocznik Statystyczny 2003, Warszawa 2003, GUS, s. 612 i nast. [tabl. 9 (596)]

Te same dane REGONU pozwalają na ocenę różnic między strukturą branżową zarejestrowanych tam firm z kapitałem zagranicznym i ogółu firm bez względu na pochodzenie kapitału (tabl. 2). Wśród spółek z kapitałem obcym wyraźna jest „nadreprezentacja” handlu – 54,9%, wobec 45,4% w całej zbiorowości tych firm. O podobnej nadreprezentacji można jeszcze mówić w od-

niesieniu do hotelarstwa i gastronomii (4,2% wobec 2,6%) i w niewielkim stopniu – do transportu i łączności (6,3% – wobec 5,9%). W pozostałych sekcjach relacje były odwrotne – a sekcje te występowały wśród spółek z kapitałem zagranicznym rzadziej niż przeciętnie. Dotyczy to zwłaszcza budownictwa, w którym wyspecjalizowanych było 9,4% firm z kapitałem zagranicznym (wobec przeciętnego udziału 14,7%), ale także obsługi nieruchomości i firm (19,2%, wobec 22,3%), pośrednictwa finansowego (1,6%, wobec 2,5%) itd.

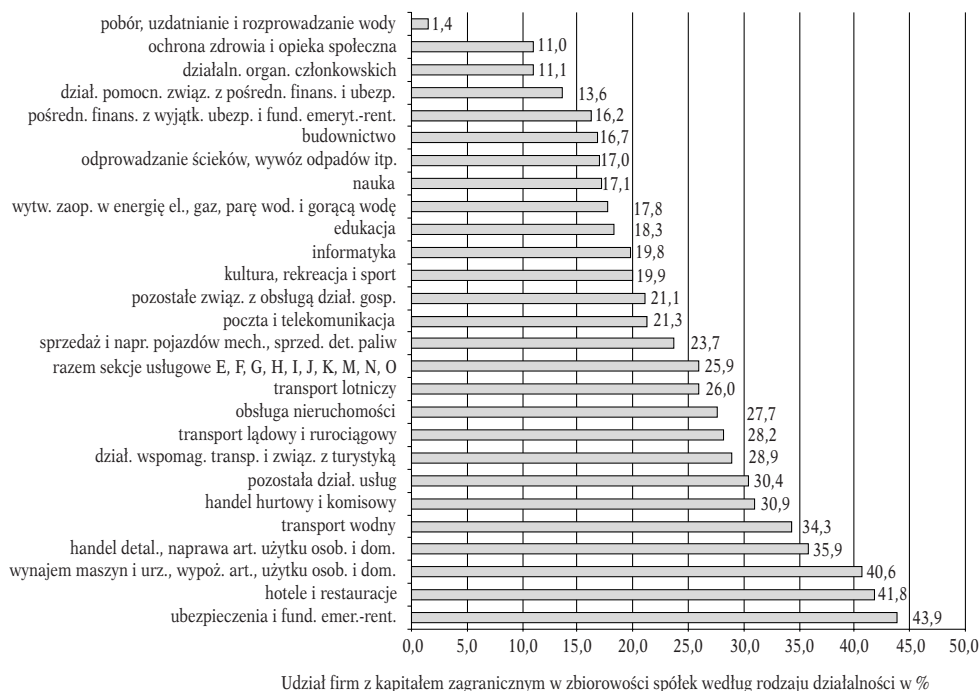
Przytoczone dane rejestru Regon pozwalają również na pogłębioną analizę struktury rodzajowej firm usługowych z kapitałem zagranicznym, która ujawnia w działalności handlowej dominujący udział hurtu (40% zarejestrowanych jednostek). W detalu wyspecjalizowanych było 11%, a w sprzedaży pojazdów i paliw niespełna 3% zbiorowości.

Wśród firm z kapitałem zagranicznym częste były też firmy świadczące usługi „pozostałe związane z obsługą działalności gospodarczej” – tzw. usługi biznesowe obejmujące takie rodzaje działalności, jak: prawnicza, rachunkowo-księgową, badanie rynku i opinii publicznej, doradztwo w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej, zarządzanie i kierowanie, badania i analizy techniczne, działalność w zakresie architektury, inżynierii, projektowanie budowlane, urbanistyczne, technologiczne, reklama, pośrednictwo pracy, sprzątanie i czyszczenie obiektów i wiele innych. Ich udział wynosił 12,2% zbiorowości. Był to jednak odsetek niższy od przeciętnego, który wynosił 15%⁶. Dla tego rodzaju specjalności charakterystyczna jest bowiem mała skala działalności – bardziej typowa dla firm z kapitałem rodzimym.

Bardziej szczegółowa analiza (łącznie – spółek akcyjnych i z o.o.) pozwala na rozpoznanie sytuacji w poszczególnych specjalnościach (działach lub grupach PKD). Wynika z niej, że – oprócz hotelarstwa, firmy z kapitałem zagranicznym szczególnie licznie były reprezentowane w grupie „66.0” – ubezpieczenia i fundusze emerytalno-rentowe (ok. 44%), a także w dość wąskiej dziedzinie wynajmu maszyn, urządzeń i wyposażenia użytku domowego i osobistego (ponad 40%). Obszarami ich częstego występowania były też różne odmiany działalności transportowej (transport wodny, lądowy, rurociągowy, lotniczy, działalność pomocnicza transportu i związana z turystyką), gdzie stanowiły przynajmniej czwartą część ogółu zarejestrowanych firm. Nieco rzadsze były w działalności pocztowej i telekomunikacyjnej (z udziałem ponad jednej piątej). Wyjątkowo rzadko występowały w usługach zaopatrywania w wodę (rys. 1).

⁶ Wyliczenie własne na podst.: Rocznik Statystyczny 2003, Warszawa 2003, GUS, s. 612 i nast. [tabl. 9 (596)].

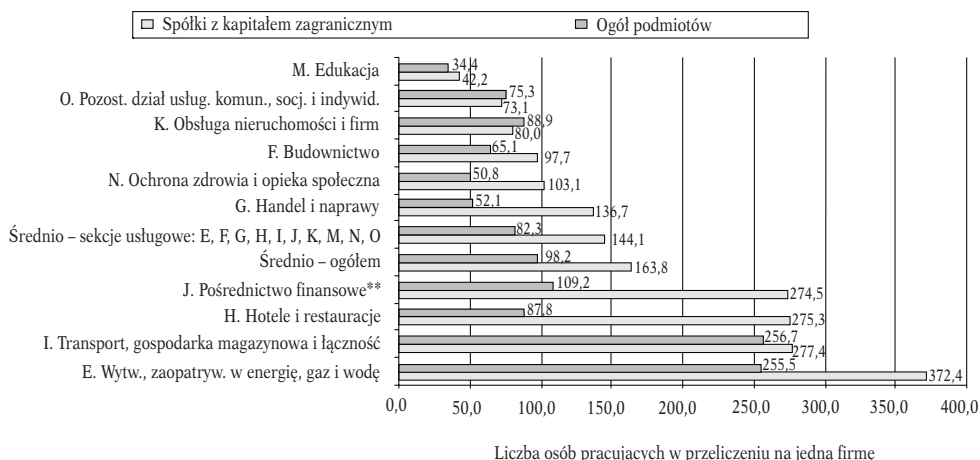
Rysunek 1. Udział spółek z kapitałem zagranicznym sektora usług w zbiorowości ogółu spółek (akcyjnych i z o.o.) zarejestrowanych w rejestrze REGON, według rodzaju działalności, w końcu 2002 roku (%)

Źródło: oprac. własne na podst.: Rocznik Statystyczny 2003, Warszawa 2003, GUS, s. 612 i nast. [tabl. 9 (596)]

Rozpatrując spółki z kapitałem zagranicznym na tle ogółu spółek funkcjonujących w sektorze usług – warto zwrócić uwagę na ich wielkość. Okazuje się, że – według kryterium wyposażenia w personel – są one znacznie większe niż ogół firm (z kapitałem zarówno krajowym, jak zagranicznym) – niemal we wszystkich dziedzinach. Wyjątkami w sektorze usług są obsługa nieruchomości i firm, gdzie różnica między spółkami z kapitałem zagranicznym i ogółem spółek – wynosiła około 10% i pozostała działalność usługowa, gdzie różnica ta wynosiła, na korzyść ogółu, kilka procent. W innych sekcjach rozbieżności *in plus*, na korzyść firm kontrolowanych przez kapitał zagraniczny, są niekiedy znaczne. Szczególnie wyraźne są w hotelarstwie i gastronomii, w pośrednictwie finansowym i w handlu. W całym sektorze usług (wraz z zaopatrywaniem w energię, gaz, wodę i z budownictwem) liczba pracujących przypadająca na jedną spółkę z kapitałem zagranicznym wynosiła w 2002 roku 144,1 osób i była o 75% wyższa od przeciętnej (82,3) osób (rys. 2).

Rysunek 2. Porównanie średniej liczby osób pracujących w przeliczeniu na jedną firmę – w zbiorowości spółek z kapitałem zagranicznym w odniesieniu do wszystkich spółek w Polsce, w 2002 roku

Źródło: opr. własne na podst.: Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2002 r., Warszawa 2003, GUS; Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych w 2002 r., Warszawa 2003, GUS (seria Informacje i opracowania statystyczne)

Zasoby personelu

Udział w zasobach czynników wytwórczych – mimo że nie określa pozycji rynkowej firm z kapitałem zagranicznym – jest istotnym kryterium ich miejsca w gospodarce. Pozwala między innymi na ocenę ich znaczenia jako pracodawców generujących popyt na rynku pracy. Ułatwia też (z uwzględnieniem różnic produktywności pracy) ocenę ich potencjału usługowego.

Końcowe lata dziewięćdziesiąte i początek bieżącej dekady były okresem systematycznego wzrostu udziału firm z kapitałem obcym w aktywnych zasobach pracy – mierzonych liczbą osób pracujących. W sektorze usług (obejmującym także zaopatrywanie w energię, gaz, wodę i budownictwo) – podniósł się on od końca 1998 roku z 11,5%, do 18,1% – w końcu 2002 roku, wykazując w poszczególnych dziedzinach znaczne różnice (tabl. 3). W usługach ustępował on jednak udziałowi średniemu w gospodarce (w tym w sektorach: rolno-wydobywczym, a zwłaszcza przetwórczym), gdzie również systematycznie wzrastał i na koniec 2002 roku wyniósł 22,4%.

Szczególnie wysoki był, i to już od początku rozpatrywanego okresu, w pośrednictwie finansowym – 58,6%, w hotelarstwie i gastronomii – 44,2% i w handlu – 28,5%. Stosunkowo nieznaczny (poniżej 10%) wciąż pozostawał w ochronie zdrowia, edukacji, budownictwie i zaopatrywaniu w energię, gaz i wodę. Natomiast bliski poziomowi przeciętnego był w transporcie i łączności (16,5%), a nieco niższy w obsłudze nieruchomości i firm (11,2%) i w pozostałej działalności usługowej (11,9%).

Tablica 3

Udział spółek z kapitałem zagranicznym w Polsce w zasobach personelu ogółu podmiotów składających statystyczne sprawozdania finansowe*), w latach 1998-2002, według sekcji usługowych (stan w dniu 31.XII)

Wyszczególnienie	1998	1999	2000	2001	2002
Ogółem, w tym w sekcjach:	15,6	18,2	19,6	20,9	22,4
E. Wytw., zaopatryw. w energię, gaz i wodę	0,9	1,1	4,6	5,9	7,9
F. Budownictwo	5,3	6,3	6,4	7,8	7,8
G. Handel i naprawy	17,5	21,1	22,5	24,6	28,5
H. Hotele i restauracje	27,4	30,8	46,6	44,4	44,2
I. Transport, gospodarka magazynowa i łączność	16,1	16,9	18,5	19,0	16,5
J. Pośrednictwo finansowe**)	30,3	33,1	22,4	67,5	58,6
K. Obsługa nieruchomości i firm	9,8	12,0	11,2	12,2	11,2
M. Edukacja	11,8	11,5	8,7	9,9	9,8
N. Ochrona zdrowia i opieka społeczna	0,3	1,9	3,7	3,8	6,5
O. Pozost. dział usług. komun., socj. i indywid.	6,2	7,0	8,8	10,2	11,9
Razem sekcje usługowe	11,5	14,0	15,4	17,0	18,1

*) Podmioty o liczbie pracujących 10 i więcej osób.

***) Bez banków i instytucji ubezpieczeniowych.

Źródło: przeliczenia własne na podstawie: Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2000 r., Warszawa 2001, GUS; s. 44-45; Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2001 r. Warszawa, 2002 GUS; s. 44-45; Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych w 2000 r., Warszawa 2001, GUS, s. 78-81; Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych w 2001 r. Warszawa 2002, GUS (seria Informacje i opracowania statystyczne), s. 78-81

W niektórych sekcjach ogólnemu corocznemu wzrostowi wspomnianego udziału – towarzyszyły jego wahania, a nawet spadek. Przykładem może być edukacja, gdzie w 2000 roku odnośny wskaźnik obniżył się z 11,5 do 8,7%. Innymi przykładami mogą być transport i telekomunikacja ze spadkiem z 19,0% w 2001 roku do 16,5 w 2002 roku, hotelarstwo i gastronomia – ze spadkiem z 46,6% w 2000 roku do 44,2% w 2002 roku i wreszcie pośrednictwo finansowe, gdzie również rok 2002 zaznaczył się spadkiem do poziomu 58,6%, z 67,5% w 2001 roku. Niektóre jednak dziedziny, w których zaangażowanie zasobów personelu w spółkach z kapitałem zagranicznym było ciągle nieznaczne (zaopatrywanie w energię, gaz, wodę, ochrona zdrowia i opieka społeczna) – wykazywały bardzo szybki jego wzrost – z niemal zerowego poziomu w 1998 roku do 6-8% w 2002 roku (tabl. 3).

Komentując przytoczone liczby trzeba zauważyć, że są one – w odniesieniu do całości potencjału usługowego – w pewnym stopniu przeszacowane, ponieważ odnoszą się do podmiotów składających sprawozdania finansowe (bilans, rachunek zysków i strat) nie obejmując podmiotów prowadzących uproszczoną ewidencję i sprawozdawczość finansową. Znaczenie takich przedsiębiorstw (małych lub nawet mikro) w niektórych dziedzinach – jak np. gastronomia, handel, obsługa nieruchomości i firm, budownictwo, jest istotne [Masłowski, 2004, s. 87-88]. Spółki handlowe w takich dziedzinach, reprezentują tylko ułamek całej podaźowej sfery rynku.

Zasoby kapitału

Znaczenie kapitału zagranicznego dla funkcjonowania i rozwoju krajowego sektora usług – uwidacznia się na tle zasobów kapitałowych ogółu spółek tego sektora (tabl. 4). Udział kapitału zagranicznego w ich kapitale zakładowym (akcyjnym) – 29,6% w końcu 2002 roku był w sektorze usług niższy od przeciętnego (35,2%) i tym niższy w porównaniu z przetwórstwem przemysłowym (sektor II). W różnych branżach usług sytuacja była pod tym względem bardzo zróżnicowana, a odpowiedni wskaźnik w tymże roku wahał się od kilku procent w edukacji, zaopatrywaniu w energię, gaz i wodę i w pozostałej działalności do 70% w handlu, gdzie kapitał zagraniczny już wcześniej osiągnął pozycję dominującą. W latach 1994-2002, przyrastał on tam niemal stale – z niewielkim tylko obniżeniem w 2001 roku (z 65,4 do 64,8%), ale z ponownym wyraźnym wzrostem w roku 2002. Jest to udział dwukrotnie wyższy od przeciętnego we wszystkich sektorach.

Tablica 4

**Udział zagranicznych osób prawnych i fizycznych w kapitale zakładowym (akcyjnym) spółek*)
według sekcji PKD w Polsce, w latach 1994-2002 – w %%**

Wyszczególnienie rodzajów działalności usługowej (sekcji PKD)	1994	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
	%%							
OGÓLEM – średnio podmioty składające bilans, w tym:	18,7	21,7	24,2	26,1	30,9	33,3	32,9	35,2
Zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	0,1	0,0	0,1	0,3	0,3	1,8	3,1	5,3
Budownictwo	9,4	18,7	20,0	14,0	15,6	18,8	24,7	32,3
Handel i naprawy	31,0	43,6	47,2	49,8	64,6	65,4	64,8	70,2
Hotele i restauracje	30,6	28,0	31,9	39,2	37,1	46,0	35,6	25,7
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	9,0	19,7	22,3	17,7	18,1	25,5	16,8	14,6
Pośrednictwo finansowe**)	16,5	14,0	10,4	10,4	15,3	3,9	10,5	10,0
Obsługa nieruchomości i firm	22,0	6,3	22,5	19,0	21,7	21,9	24,8	23,8
Edukacja	34,1	27,1	20,5	15,1	6,8	3,7	4,8	9,2
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	14,9	8,7	3,0	2,5	0,4	1,3	5,3	12,4
Pozostała działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna	7,5	13,0	10,6	12,9	6,0	8,6	8,3	8,9
Sektor usług – średnio	12,2	14,3	19,5	19,8	24,0	27,6	27,3	29,6

*) Podmioty prowadzące działalność gospodarczą i zobowiązane do prowadzenia ksiąg rachunkowych.

**) Bez banków i instytucji ubezpieczeniowych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych w: 1994, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002 roku., GUS, Warszawa 1995, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, s. 72-74 i in. (seria: Informacje i opracowania statystyczne)

Natomiast w innych branżach usługowych, w których zaangażowanie kapitału zagranicznego było niższe, można zauważyć różnokierunkowe jego wahania. Dotyczą one na przykład usług transportowych, magazynowych i telekomunikacyjnych, a także budowlanych, gdzie w latach 1998-1999 zaznaczyło się zmniejszenie zaangażowania kapitału zagranicznego. W niektórych zaś

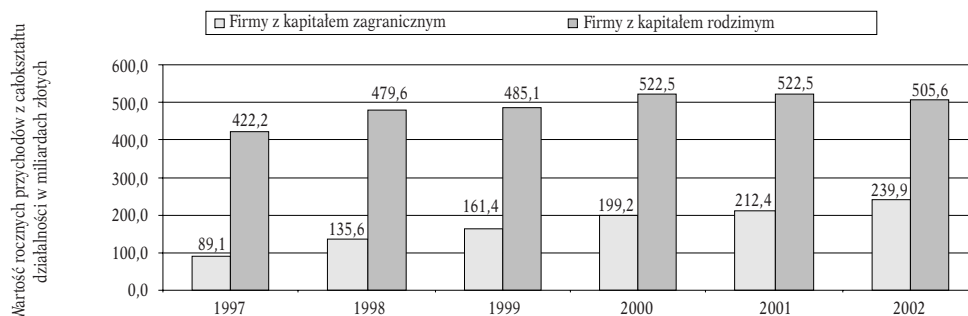
sekcjach – usług edukacyjnych i zdrowotno-opiekuńczych dość konsekwentnie – obniżało się ono aż do roku 2001 i dopiero rok 2002 przyniósł odwrócenie kierunku zmian. Nie miało to zresztą poważniejszego wpływu na całościową sytuację, ze względu na znikomą skalę zjawiska w obu wymienionych dziedzinach usług. W niektórych rodzajach działalności zaangażowanie kapitału zagranicznego w 2002 roku nadal pozostawało mniejsze niż w początkowym roku rozpatrywanego okresu (1994). Dotyczy to hotelarstwa i gastronomii, edukacji, ochrony zdrowia wraz z opieką społeczną i pośrednictwa finansowego (tabl. 4).

Na ogół jednak dynamika zaangażowania kapitałów zagranicznych (25-krotna w latach 1994-2002) – zdecydowanie wyróżniała całość sektora usług na tle pozostałych sektorów – przekraczając dynamikę średnią niemal dwukrotnie [Bilansowe wyniki finansowe, 1995, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, s. 72-74 i in.]. Proces ten – jako jeden z licznych przejawów serwicyzacji – jest zbieżny z obserwowaną ostatnio prawidłowością ogólnoświatową [Masłowski, 2004, s. 21 i nast.].

Strumienie przychodów

Do podstawowych kryteriów oceny pozycji spółek z kapitałem zagranicznym na krajowym rynku usług należy ich udział w strumieniach przychodów. Odniesieniem są przychody ogółu podmiotów sektora usług. W 1997 roku przychody firm z kapitałem zagranicznym (o liczbie pracujących 10 i więcej osób) stanowiły 89,1 mld zł, to jest 17,4% ogólnej kwoty 511,3 mld zł, zaś w 2002 roku wyniosły 239,9 mld zł, to jest 32,2% kwoty ogółem 545,5 mld zł. W wymienionym okresie odsetek ten w całym sektorze usług systematycznie wzrastał. Wynika to z faktu, że wartość przychodów spółek z kapitałem zagranicznym podniosła się o około 151 miliardów złotych, zaś wartość przychodów wszystkich podmiotów sektora usług – o kwotę odpowiednio 234 miliardów (rys. 3).

Przy ogólnej tendencji do powiększania zagregowanego udziału spółek zagranicznych w przychodach, poszczególne dziedziny usług wykazywały w poszczególnych latach różnorodne wahania, a niekiedy także głębszy spadek tego udziału. Dotyczy to takich dziedzin, jak hotelarsko-gastronomiczna, gdzie wskaźnik udziału w przychodach obniżył się z 51% w 2000 roku do 47% w 2002 roku, jak usługi pośrednictwa finansowego, gdzie w 2002 roku obniżył się on do 26,5% z poziomu prawie 28% w roku poprzednim czy też obsługa nieruchomości i firm, gdzie również nastąpił jego spadek w tym samym roku do 28% z 30% w roku 2001. W całym sektorze usług, firmy z kapitałem zagranicznym uczestniczyły w przychodach w nieco niższym stopniu niż ogółem w gospodarce. Na przykład w 2002 roku w 32,2%, podczas kiedy odnośny wskaźnik dla całej gospodarki wynosił 37,8%. Jeszcze większa była różnica w porównaniu z przetwórstwem przemysłowym, gdzie odnośny odsetek wynosił 50,8% (tabl. 5).

Rysunek 3. Przychody firm z kapitałem zagranicznym*) i z kapitałem rodzimym) sektora usług w Polsce, w latach 1997-2002 (miliardy złotych)**

*) Przychody z całokształtu działalności spółek o liczbie pracujących 10 i więcej osób.

**) Podmioty gospodarcze składające bilans i rachunek zysków i strat sektora prywatnego i publicznego.

Źródło: oprac. własne na podstawie: Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002 r., Warszawa 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, GUS; Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych w 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002 r., Warszawa 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, GUS (seria Informacje i opracowania statystyczne)

Tablica 5**Udział spółek z kapitałem zagranicznym*) w łącznych przyrachach podmiotów gospodarczych**) sektora usług w Polsce, w latach 1997-2002**

Wyszczególnienie rodzajów działalności	1997	1998	1999	2000	2001	2002
	%%					
Ogółem, w tym w sekcjach:	22,6	26,8	31,6	33,7	34,7	37,8
A. Rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo	5,5	7,1	6,8	8,1	8,7	8,0
C. Górnictwo i kopalnictwo	1,2	1,7	2,2	2,3	2,1	2,3
D. Przetwórstwo przemysłowe	33,7	37,8	45,9	46,9	47,8	50,8
E. Wytw., zaopatryw. w energię, gaz i wodę	0,2	0,8	0,9	4,4	9,2	12,4
F. Budownictwo	10,5	11,2	14,9	16,3	19,1	20,2
G. Handel i naprawy	22,7	26,2	29,5	31,3	31,8	36,4
H. Hotele i restauracje	27,3	28,1	31,9	51,0	48,3	47,1
I. Transport, gospodarka magazynowa i łączność	13,9	35,4	40,5	46,6	45,1	48,2
J. Pośrednictwo finansowe***)	15,6	20,3	19,1	20,0	27,9	26,5
K. Obsługa nieruchomości i firm	23,4	25,3	28,5	28,1	30,3	28,2
M. Edukacja	20,4	17,9	17,9	19,2	18,1	12,8
N. Ochrona zdrowia i opieka społeczna	1,9	2,7	3,1	7,1	7,8	12,0
O. Pozost. dział usług, komun., socj. i indywid.	8,1	8,5	8,0	11,0	12,1	19,3
Razem sekcje usługowe	17,4	22,0	25,0	27,6	28,9	32,2

*) Przychody z całokształtu działalności spółek o liczbie pracujących 10 i więcej osób.

**) Podmioty gospodarcze składające bilans i rachunek zysków i strat sektora prywatnego i publicznego.

***) Bez banków i instytucji ubezpieczeniowych.

Źródło: opr. własne na podst.: Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002 r., Warszawa 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, GUS; Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych w 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002 r., Warszawa 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, GUS (seria Informacje i opracowania statystyczne)

Narastający udział firm z kapitałem zagranicznym w przychodach ogółu podmiotów – zarówno w całym sektorze usług, jak w większości dziedzin miał oczywiście odpowiednie odbicie w ich wysokiej, wyprzedzającej dynamice w tych firmach. W rozpatrywanym pięcioleciu 1997-2002 wynosiła ona średnio 269% (1997 = 100), podczas kiedy ogółem w firmach z kapitałem krajowym i obcym – 146%. Dokonując pod tym kątem przeglądu poszczególnych rodzajów działalności, można stwierdzić, że ekspansja firm z kapitałem zagranicznym ujawniła się w tych latach niemal wszędzie, znamionując ich tendencję do zwiększania udziału w rynku. Wyjątkiem były usługi edukacyjne, gdzie spółki z kapitałem zagranicznym wykazały się wskaźnikiem 114,7%, a ogół podmiotów – 182,9% (ale bezwzględna skala tych przychodów była znikoma). Szczególnie wielka przewaga dynamiki ich przychodów wystąpiła w zaopatrywaniu w energię, gaz, wodę, w transporcie i telekomunikacji, a także w ochronie zdrowia i opiece społecznej, gdzie jednak wartość absolutna przychodów była nadal nieznaczna (tabl. 6).

Tablica 6

Dynamika przychodów*) spółek z kapitałem zagranicznym), na tle dynamiki ogółu podmiotów gospodarczych***), w Polsce, w latach 1997-2002, według sekcji PKD sektora usług, na tle innych rodzajów działalności (%%, 1997 = 100)**

Wyszczególnienie rodzaju działalności	Spółki z kapitałem zagranicznym	Ogół podmiotów gospodarczych składających bilans i rachunek wyników
	wskaźnik dynamiki w okresie 1997-2002 w % (1997 = 100)	
OGÓŁEM	237,4	141,8
A. Rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo	150,7	104,2
C. Górnictwo i kopalnictwo	200,9	109,4
D. Przetwórstwo przemysłowe	210,9	139,9
E. Wytw., zaopatryw. w energię, gaz i wodę	9418,4	155,6
F. Budownictwo	224,5	117,2
G. Handel i naprawy	227,8	141,8
H. Hotele i restauracje	264,4	153,3
I. Transport, gospodarka magazynowa i łączność	641,4	184,9
J. Pośrednictwo finansowe****)	180,5	106,6
K. Obsługa nieruchomości i firm	193,9	160,7
M. Edukacja	114,7	182,9
N. Ochrona zdrowia i opieka społeczna	735,1	118,9
O. Pozost. dział. usług, komun., socj. i indywid.	355,7	149,3
Razem sekcje usługowe	269,4	145,8

*) Przychody z całokształtu działalności;

**) spółki z kapitałem zagranicznym sektora usług o liczbie pracujących 10 i więcej osób;

***) podmioty gospodarcze składające bilans i rachunek zysków i strat sektora usług – prywatnego i publicznego;

****) Bez banków i instytucji ubezpieczeniowych.

Źródło: opr. własne na podst.: Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 1997, 2002 r., Warszawa 1998, 2003, GUS; Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych w 1997, 2002 r., Warszawa 1998, 2003, GUS (seria Informacje i opracowania statystyczne)

Zwiększeniu się wartości przychodów firm usługowych z kapitałem zagranicznym towarzyszyły zmiany struktury sektorowej ich przychodów. Wzrost udziału sektora usług z 45,7% w 1997 roku do 51,8% w 2002 roku, jest wyraźny. Nastąpił on kosztem sektora II – to jest przemysłu przetwórczego, którego udział w tym czasie spadł z 53,8% do 47,8% (mimo znacznej ekspansji rynkowej firm przetwórstwa przemysłowego). Zmiana udziału sektora I (rolnictwo, górnictwo, kopalnictwo) *in minus* o 0,1 punktu procentowego nie miała istotnego znaczenia⁷.

Dynamicznej ekspansji rynkowej firm usługowych z kapitałem zagranicznym, towarzyszyły przekształcenia struktury rodzajowej (branżowej) ich przychodów, dla których szczególnie charakterystyczny był spadek udziału – wciąż jednak dominującego – handlu. W odniesieniu do całości przychodów spółek z kapitałem zagranicznym sektora usług – udział ten zmalał z 71,4% w 1997 roku do 60,4% w 2002 roku. Zmalał także udział obsługi nieruchomości i firm – odpowiednio z 10,3% do 7,4%, budownictwa z 6,0% do 5,0% i pośrednictwa finansowego⁸ – z 2,5% do 1,7%. Bardzo znacznie natomiast wzrósł udział dwu sekcji: transportu, magazynowania i łączności (w istocie głównie łączności) – z 7,7% do 18,3% i zaopatrywania w energię, gaz i wodę – z 0,1% do 5,0%. Inne zmiany miały charakter „kosmetyczny” (Działalność gospodarcza spółek, 1998, 2003).

Banki

Wejście kapitału zagranicznego na polski rynek usług bankowych zostało poprzedzone reformami zapoczątkowanymi już w 1988 roku dokumentem NBP pt.: *Przebudowa organizacji i funkcji Narodowego Banku Polskiego i utworzenie sieci banków kredytowych*. Dokument ten został w kwietniu tego roku przyjęty przez Radę Ministrów i posłużył za podstawę przygotowania i uchwalenia – 21 stycznia 1989 – ustaw: *Prawo bankowe i O Narodowym Banku Polskim*. Wśród 49 licencji wydanych w 1990 roku przez ministra finansów, pod rządami tych ustaw, znalazły się również 3 pozwolenia na założenie bankowych spółek akcyjnych z udziałem kapitału zagranicznego. W 1991 roku tego rodzaju licencji wydano 6, na ogólną liczbę 17 pozwoleń, na założenie nowych banków [System bankowy, 2001, s. 36-37].

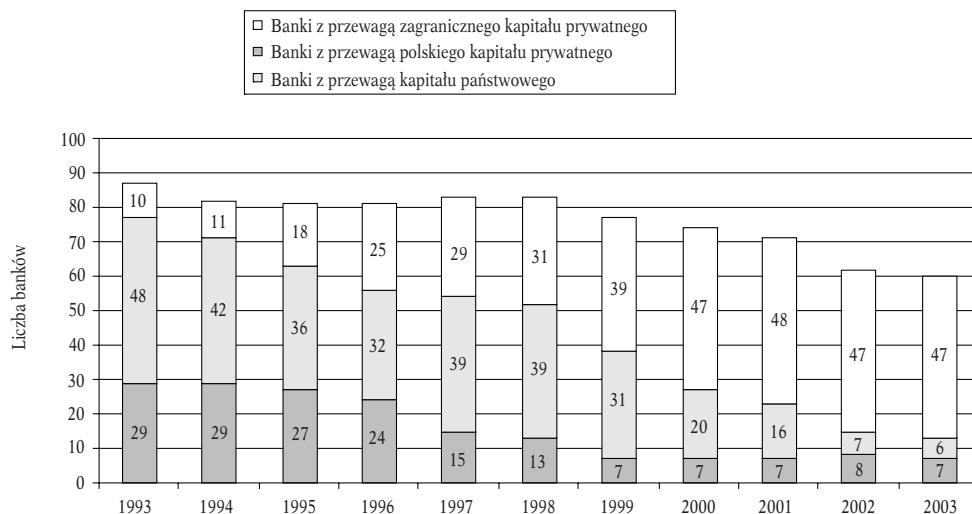
W latach 1993-1994 – w rezultacie zaostrzenia kryteriów stawianych nowym inicjatywom założycielskim – nastąpiło zahamowanie wejść kapitału zagranicznego na polski rynek usług bankowych. Motywem zmiany polityki licencyjnej banku centralnego w tym okresie była ochrona banków krajowych przed nadmierną presją konkurencyjną i pozostawienie czasu na restrukturyzację i uzdrowienie niektórych krajowych banków zagrożonych upadłością.

⁷ Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 1997, 2002 r., Warszawa 1998, 2003, GUS.

⁸ Bez banków i instytucji ubezpieczeniowych.

Okres 1995-1998 nie przyniósł istotnego wzrostu ogólnej liczby banków, zmieniała się jednak struktura własnościowa ich zbiorowości. Liczba banków kontrolowanych przez kapitał zagraniczny wzrosła o 20, zaś – przez kapitał polski – zmalała o 19. W roku 1999 nastąpiła znaczna liberalizacja regulacji dotyczących funkcjonowania kapitału zagranicznego w sektorze bankowym, sprzyjająca przyspieszonym zmianom jego struktury podmiotowej. W rezultacie koniec XX stulecia, był okresem szybkiego wzrostu znaczenia kapitału zagranicznego w zbiorowości banków komercyjnych⁹. Między rokiem 1998 a 2000 liczba banków kontrolowanych przez ten kapitał wzrosła o 16, zaś kontrolowanych przez kapitał rodzimy – zmalała o 25. W dziesięcioleciu 1993-2003 ich liczba podniosła się z 10 do 47, podczas kiedy liczba banków z przewagą kapitału rodzimego zmniejszyła się o 64, zaś cała zbiorowość banków komercyjnych zmalała z 87 do 60 (rys. 4).

Rysunek 4. Liczba banków komercyjnych*) w Polsce, według przeważających źródeł pochodzenia kapitału, stan na 31 grudnia

*) Bez banków w stanie upadłości i w likwidacji, z bankami w organizacji (od momentu wpisania spółki do rejestru).

Źródło: oprac. własne na podst.: SYTUACJA FINANSOWA BANKÓW W 2003 R. – SYNTEZA, Warszawa, maj 2004 r. [NBP] s. 33

Spadek liczby banków wynikał nie tylko ze zmniejszenia się liczby banków z przewagą kapitału państwowego – z 29 do 7, ale także krajowego prywatnego – z 48 do 6. W 1993 roku, z ogólnej liczby 87 banków komercyjnych, funkcjonowało 67 banków z przewagą kapitału rodzimego (prywatnego lub państwowego) i 10 banków z przewagą kapitału zagranicznego. W końcu

⁹ A więc bez licznych, lecz małych banków spółdzielczych o znaczeniu lokalnym, których w końcu 2003 roku było 600.

2003 roku proporcje były niemal odwrotne, gdyż z 60 banków – na kapitał rodzimy przypadało 13 banków, a na zagraniczny – 47. Przesunięcia w liczbie banków poszczególnych kategorii własnościowych doprowadziły do radykalnego wzrostu udziału banków z przewagą kapitału zagranicznego – z 11,5% w 1993 roku do 78,3% w 2003 roku.

Liczba banków kontrolowanych przez kapitał polski – zarówno prywatny, jak państwowy zmalała, nie tylko w wyniku fuzji i przejęć przez kapitał zagraniczny, ale również w rezultacie procesów konsolidacji banków kontrolowanych przez kapitał polski. O ile w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych częstym motywem łączenia była poprawa kondycji finansowej jednego z banków, o tyle po roku 1995 – fuzje dotyczyły na ogół podmiotów w dobrej kondycji i miały na widoku poprawę konkurencyjności w warunkach narastającej presji wchodzących na rynek banków zagranicznych [Kłosiński, 2001, 234]; [Poteraj, 2004, s. 182 i 202]. Natomiast jednym z typowych motywów wchodzenia kapitału zagranicznego na polski rynek usług pośrednictwa pieniężnego (szczególnie w formie oddziałów banków zagranicznych), zwłaszcza w początkowym okresie transformacji, była kontynuacja obsługi ich dawnych klientów uruchamiających działalność w Polsce, jakimi były międzynarodowe firmy sektora niefinansowego. Lokalne banki polskie nie były na ogół zdolne takiej obsługi dostarczyć, w niezbędnym zakresie i odpowiedniej jakości [System bankowy, 2001, s. 56-57].

Tablica 7

Struktura własnościowa kapitału zakładowego, w sektorze bankowym w Polsce, w latach 1995-2003, stan w dniu 31.XII (w %)

Kapitał zakładowy (fundusz statutowy) należący do:	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	%%								
Skarbu Państwa bezpośrednio	34,2	28,9	20,9	17,9	13,5	11,5	12,4	15,2	14,3
Narodowego Banku Polskiego	8,4	7,4	2,8	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
państwowych osób prawnych	8,5	10,3	5,3	4,2	3,2	2,6	2,2	1,3	1,9
pozostałych podmiotów krajowych	8,1	8,3	9,5	9,2	11,3	16,5	9,9	9,1	9,3
inwestorów zagranicznych	18,1	28,1	39,6	47,3	53,1	53,8	58,5	60,5	60,6
drobnych akcjonariuszy	16,8	11,3	17,2	16,5	13,7	10,5	12,5	9,6	9,7
udziałowców banków spółdzielczych	5,9	5,7	4,7	4,7	5,1	5,0	4,5	4,3	4,2
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

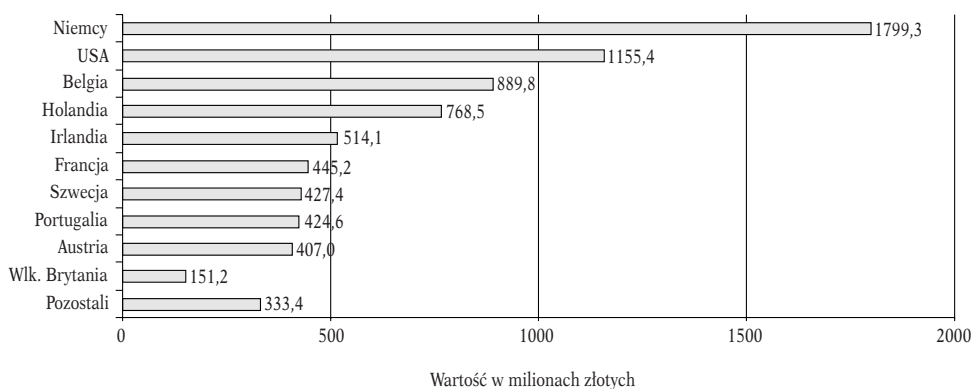
Źródło: oprac. własne na podst.: Sytuacja finansowa banków w 2003 r. – Synteza, Warszawa, maj 2004 r [NBP], s. 34

Równoległe z wyżej zarysowanymi zmianami struktury podmiotowej w sektorze bankowym następowały zmiany struktury własnościowej kapitału. Udział inwestorów zagranicznych, który jeszcze w połowie lat dziewięćdziesiątych nie osiągał jednej piątej kapitału zakładowego (588 mln zł, to jest 18,1% funduszu statutowego w końcu 1995 roku) – na koniec roku 2003 przekroczył 60% (to jest 7316 mln zł) – zob. tabl. 7.

Ich udział szczególnie szybko wzrastał w latach 1995-1998, a w 1999 roku przekroczył 50% kapitałów zakładowych sektora bankowego w Polsce. Jed-

nak na przełomie stuleci szybkość narastania tego udziału zmalała. W 2000 i w 2003 roku nie wzrósł, mimo rosnących wartości bezwzględnych zaangażowania kapitałowego inwestorów zagranicznych, co można wyjaśniać równoległym wzrostem wartości kapitałów inwestorów rodzimych (głównie prywatnych – „pozostałych podmiotów krajowych”, a w 2003 roku – również „drobnych akcjonariuszy”). Na ogół zmiany struktury własnościowej sektora bankowego, w latach 1995- 2003, nastąpiły nie tyle ze względu na spadek bezwzględnej wartości kapitałów krajowych, która wzrosła z 2659 mln zł w 1995 roku do kwoty 4757 mln zł¹⁰ w 2003 roku, ile ze względu na szybszy przyrost wartości kapitałów zagranicznych – o kwotę 6728 mln zł [Sytuacja finansowa banków, 2004, s. 34].

Rysunek 5. Kapitał zagraniczny w sektorze bankowym¹¹ w Polsce, wg kraju pochodzenia (w mln zł) – stan na 31 grudnia 2003 r.

Źródło: Sytuacja finansowa banków w 2003 r. – Synteza, Warszawa, maj 2004 r. [NBP], 8

W uzupełnieniu ogólnego obrazu sytuacji warto zwrócić uwagę na pochodzenie zainwestowanych kapitałów¹². Otóż – według danych z końca 2003 roku – wyróżniały się pod tym względem następujące kraje, których zaangażowanie kapitałowe przekraczało 0,5 mld złotych: Niemcy (1799,3 mln zł), Stany Zjednoczone (1155,4 mln zł), dwa kraje Beneluksu: Belgia (889,8 mln zł), Holandia (768,5 mln zł) i Irlandia (514,1 mld zł). Znaczne kwoty przypadają również na Francję, Szwecję, Portugalię, Austrię, Wielką Brytanię (rys. 5).

Tak więc w strukturze kapitału zagranicznego, zaangażowanego w krajowym sektorze bankowym (mierzonego kapitałem zakładowym – funduszem statutowym), w końcu 2003 roku dominują więc Niemcy, których udział wynosi niemal jedną czwartą, przed Stanami Zjednoczonymi z udziałem niemal

¹⁰ W tym także banki niekomercyjne (spółdzielcze) – o kwotę 320 mln zł.

¹¹ Pojęcie „sektor bankowy” nie obejmuje NBP oraz banków nie prowadzących działalności operacyjnej (w tym banków w stanie upadłości i w likwidacji).

¹² Według siedziby bezpośredniego akcjonariusza banku.

16%, Belgią – ponad 12%, Holandią – 10,5% i pozostałymi krajami, których udziały wynosiły po kilka procent [Sytuacja finansowa banków, 2004, s. 35].

Jednym z istotnych kryteriów różnicowania i określania specyfiki działalności banków (podobnie jak innych podmiotów gospodarczych) jest skala ich działalności. Można ją wyrażać w różny sposób, na przykład przy użyciu kryterium liczebności personelu. Dostępne dane z końca 2003 roku umożliwiają ustalenie średnich wartości jednostkowych: 1) funduszy podstawowych i uzupełniających i 2) funduszy własnych (wyrażonych w euro, w przeliczeniu na jeden bank).

Tablica 8

**Charakterystyka skali działalności banków w Polsce, w 2003 roku,
według kryterium własności kapitału**

Wyszczególnienie	Banki komercyjne – ogółem	w tym: z przewagą kapitału		Banki spółdzielcze	Sektor bankowy ogółem
		polskiego	zagranicznego		
Wartość średnia w milionach euro w przeliczeniu na jeden bank					
Aktywa	1637,877	2153,046	1495,383	9,077	157,150
Fundusze podstawowe i uzupełniające	163,583	143,262	169,204	0,928	15,715
Fundusze własne	135,170	128,662	136,970	0,861	13,070

Źródło: wyliczenia własne na podst.: Sytuacja finansowa banków w 2003 r. – Synteza, Warszawa, maj 2004 r. [NBP], s. 32 i 65

Porównanie obu grup banków nie wykazuje między nimi radykalnych różnic pod względem wymienionych kryteriów. Banki kontrolowane przez kapitał polski – mimo zbliżonej średniej kwoty funduszy podstawowych i uzupełniających (o kilkanaście procent poniżej średniej banków kontrolowanych przez kapitał zagraniczny), a także własnych (o kilka procent poniżej) – wykazują wyższą (blisko o połowę) przeciętną kwotę aktywów (tabl. 8).

Ubezpieczenia

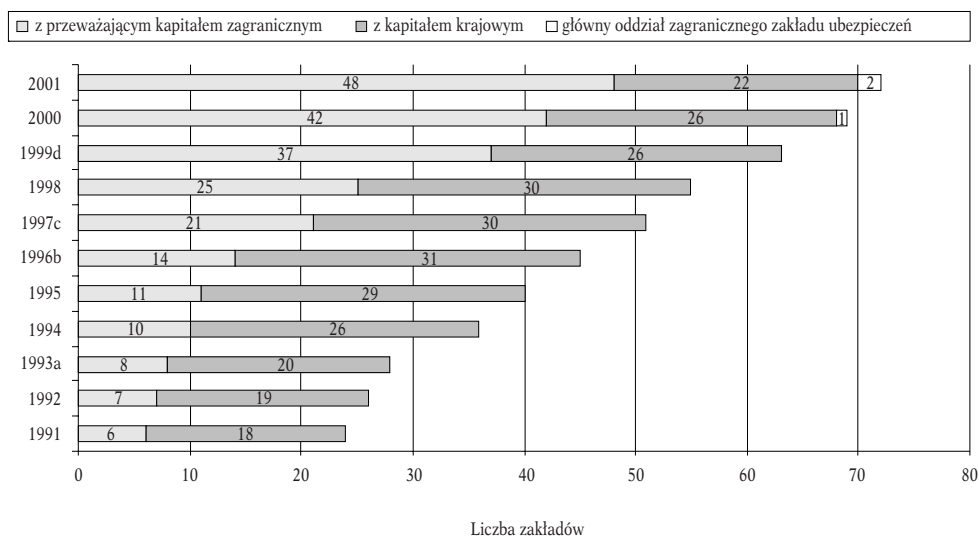
Reformy rynkowe podjęte u progu lat dziewięćdziesiątych zainicjowały istotne zmiany o charakterze systemowym również na rynku ubezpieczeń. Ich wcześniejszą zapowiedzią była ustawa z dnia 20 września 1984 roku o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych, znowelizowana następnie 17 maja 1989 roku (Dz.U. nr 30, poz. 160). Tak więc, już w połowie lat osiemdziesiątych nastąpiło formalne przełamanie monopolistycznej sytuacji na rynku ubezpieczeń – mimo że nowo tworzonymi podmiotami mogły być początkowo wyłącznie jednostki gospodarki społecznej (zakłady państwowe, spółdzielcze lub spółki akcyjne z większościowym udziałem Skarbu Państwa).

Warunki dla radykalnej zmiany sytuacji konkurencyjnej na polskim rynku usług ubezpieczeniowych powstały dzięki ustawie z dnia 28 lipca 1990 roku¹³. Rozszerzała ona pole inicjatyw przedsiębiorczych pod warunkiem przestrze-

¹³ Dz.U. z 1996 r. nr 11, poz. 62 oraz z 1997 r. nr 43, poz. 272 i nr 88, poz. 554.

gania nowo wprowadzonych zasad podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej, zagwarantowanych przez powiększone kompetencje służb nadzoru ubezpieczeniowego. W regulacjach ustawowych uwzględniono wzory oparte o dyrektywy Komisji Wspólnot Europejskich (dotyczące zwłaszcza liberalizacji i otwarcia rynku dla nowych ubezpieczycieli, a także form prowadzenia działalności – wyłącznie spółek akcyjnych i towarzystw ubezpieczeń wzajemnych, rozgraniczenia ubezpieczeń na życie od pozostałych, zniesienia ubezpieczeń ustawowych, ustanowienia norm wypłacalności i kapitału gwarancyjnego, funduszu ochrony ubezpieczonych i innych).

Rysunek 6. Liczba zakładów ubezpieczeń według pochodzenia kapitału w latach 1991-2001 (stan w końcu roku)

a) bez ZU na Życie Westa-Life S.A. i ZU Westa S.A., b) bez PTU Gryf S.A. i ZU Hestja S.A, c) bez TU Fenix S.A.; d) bez TU-R Polisa S.A. i TUiR Gwarant S.A.

Źródło: oprac. własne na podstawie danych KNUiFE – Analiza polskiego rynku ubezpieczeń w roku 2001, [Warszawa 2002], s. 3

W rezultacie otwarcia i liberalizacji rynku lata dziewięćdziesiąte, a zwłaszcza druga ich połowa, w polskim sektorze usług ubezpieczeniowych były okresem szybkiego przyrostu liczebnego zakładów z kapitałem zagranicznym¹⁴. W pierw-

¹⁴ „Zakład ubezpieczeń – podmiot prowadzący działalność ubezpieczeniową na podstawie zezwolenia ministra właściwego do spraw instytucji finansowych wyłącznie w formie spółki akcyjnej lub towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Zakład ubezpieczeń nie może prowadzić jednocześnie działalności w dziale ubezpieczeń na życie (dział I) i w dziale pozostałych ubezpieczeń osobowych oraz ubezpieczeń majątkowych (dział II)”. „Zakłady z przeważającym udziałem kapitału zagranicznego – zakłady ubezpieczeń, w których bezpośredni udział podmiotów zagranicznych w kapitale podstawowym przekracza 50%” – zob.: Rocznik Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych 2003, KNUiFE, [Warszawa, 2004], s. 31-32.

szej połowie dekady występował wprawdzie równoległy wzrost liczby jednostek z kapitałem rodzimym, jednak od 1997 roku zaznaczył się jej spadek. Od roku 1999 ujawniła się znaczna przewaga liczebna zakładów kontrolowanych przez kapitał zagraniczny (w końcu roku było ich 37, zaś z kapitałem krajowym – 26). Ten szybki przyrost był więc głównym, a w drugiej połowie dekady i na początku następnej – jedynym źródłem ogólnego wzrostu liczby ubezpieczycieli (rys. 6).

W kolejnych dwu latach liczebna przewaga podmiotów z kapitałem zagranicznym wzrosła jeszcze bardziej tak, że w końcu 2003 roku stanowiły one z górą trzy czwarte ogółu jednostek. Z ogólnej liczby 36 jednostek aktywnych (w tym jeden oddział) – 28 stanowiły podmioty kontrolowane przez kapitał zagraniczny¹⁵.

Tablica 9

Wartość kapitałów podstawowych zakładów ubezpieczeń według grup inwestorów*
– stan w dniu 31.XII.

Wyszczególnienie	Wartość (w tys. zł)		Udział w wartości ogółem (w %)		Dynamika 2003/2002 (w %)
	2002	2003	2002	2003	
Kapitały podstawowe zakładów ubezpieczeń – ogółem	4 137 297	4 399 311	100,00	100,00	106,33
w tym należące bezpośrednio do:					
podmiotów zagranicznych	2 972 562	3 164 434	71,85	71,93	106,45
krajowych zakładów ubezpieczeń	461 286	569 300	11,15	12,94	123,42
środków publicznych	130 156	144 616	3,15	3,29	111,11
banków	114 121	48 706	2,76	1,11	42,68
pozostałych krajowych osób prawnych i fizycznych	459 171	472 254	11,10	10,73	102,85

*) Część zakładów ubezpieczeń przekazała wyłącznie informacje wymagane rozporządzeniem ministra finansów z dnia 29 kwietnia 2002 r. w sprawie zasad sporządzania kwartalnych i rocznych sprawozdań finansowych przedstawianych organowi nadzoru przez zakłady ubezpieczeń, formy tych sprawozdań oraz sposobu potwierdzania przez zarząd zgodności tych sprawozdań ze stanem faktycznym (Dz.U. nr 52, poz. 459), tzn. wykazała tylko akcjonariuszy/udziałowców posiadających powyżej 2% głosów na WZA/WZU. W związku z tym wyliczenia wartości zaangażowania poszczególnych grup inwestorów w sektorze ubezpieczeń nie obejmują niektórych danych poniżej tego progu, przez co mogą być nieznacznie różne od wielkości faktycznych.

Źródło: dane KNUiFE – Rocznik Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych 2003, [Warszawa, 2004], część I. Rynek ubezpieczeń – przegląd rynku ubezpieczeń – tablica 1.6 (s. 42)

Wnioski z analizy struktury własnościowej kapitałów podstawowych zakładów ubezpieczeń niewiele różnią się od wniosków z analizy liczby jednostek. Różnica w ocenie udziału podmiotów zagranicznych w łącznym kapitale podstawowym (w formie zagranicznych inwestycji bezpośrednich), wynosi bowiem tylko kilka punktów procentowych w porównaniu z powyższą oceną udziału w liczbie zakładów. – Wedle kryterium kapitału podstawowego, udział ten wynosił w latach 2002-2003 około 72% i w tym okresie nie wykazał istotne-

¹⁵ Wyliczenia własne na podstawie danych KNUiFE zob.: [Rocznik Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych, 2004, s. 74].

go wzrostu. W roku 2003, wskaźnik dynamiki kapitałów podstawowych należących do podmiotów zagranicznych – 106,45%, w istocie nie odbiegał od przeciętnej dynamiki ogółu podmiotów – 106,33%, natomiast znacznie ustępował dynamice kapitałów należących bezpośrednio do zakładów krajowych – 123,4% (tabl. 9).

W kwocie 3164 milionów złotych kapitałów zagranicznych, zainwestowanych w całym sektorze ubezpieczeń (dziale I i II) w Polsce, w końcu 2003 roku – dominująca część przypadła inwestycjom niemieckim. Stanowiły one z górą 42% zainwestowanych kapitałów. Znaczne udziały przypadły również Austrii, Stanom Zjednoczonym, Holandii, Finlandii i Wielkiej Brytanii (po 8-10%). Struktura tych inwestycji różniła się znacznie w obu działach ubezpieczeń. W dziale ubezpieczeń na życie dominacja kapitałów niemieckich nie była tak znaczna, a ich udział w inwestycjach wynosił nieco ponad 24% [Rocznik Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych, 2004, s. 65 (tabl. 1.26)].

Rekapitulacja i wnioski końcowe

Końcowe lata dziewięćdziesiąte i początkowe bieżącej dekady były, w krajowym sektorze usług, okresem ogólnej ekspansji firm z kapitałem zagranicznym. Ekspansja ta – w warunkach narastającej serwicyzacji gospodarki – była dostrzegalna w wielu wymiarach.

Przyspieszony rozwój sektora usług w procesach zmian polskiej gospodarki dokonywał się przy aktywnym udziale firm z kapitałem zagranicznym. W pierwszych latach obecnej dekady stanowiły one średnio około jednej czwartej ogółu bilansujących podmiotów, funkcjonujących w tym sektorze. Szczególnie częste były w działalności hotelarsko-gastronomicznej, handlowej i transportowo-telekomunikacyjnej, a wśród spółek akcyjnych – w pośrednictwie finansowym. Były ponadto licznie reprezentowane w niektórych węższych specjalnościach, jak usługi ubezpieczeniowe i fundusze emerytalno-rentowe czy też wynajem maszyn i wyposażenia użytku domowego.

Wzrastał też, lecz powolnie, ich udział w zasobach personelu krajowego sektora usług. W końcu 2002 roku – była to ponad jedna szóstka. Ten relatywnie niski odsetek potwierdza tezę, że firmy z kapitałem zagranicznym nie przyczyniały się do tworzenia miejsc pracy w polskiej gospodarce (w tym w sektorze usług) – zgłaszając, w istocie, ujemny popyt na rynku zatrudnienia (redukcje, rozładowanie przerostów w trakcie restrukturyzacji itp.). Ich udział w sektorze usług był mniejszy niż w przetwórstwie przemysłowym i ogółem w gospodarce, ale dynamika narastania tych zasobów była wyższa. Szczególnie wiele przypadało ich na firmy z kapitałem zagranicznym w pośrednictwie finansowym, a także w hotelarstwie i gastronomii. Stosunkowo niewiele natomiast – w edukacji (w tym przypadku z każdym rokiem mniej), a także w ochronie zdrowia, budownictwie i zaopatrywaniu w energię, gaz, wodę (w tej ostatniej dziedzinie udział firm z kapitałem zagranicznym w zasobach personelu szczególnie szybko wzrastał).

Z relacji między liczbą tych firm, liczebnością ich personelu i przychodami wynika, że wyróżniały się one wielkością według kryterium średniej liczby osób pracujących, a jeszcze bardziej – według średniego przychodu. W porównaniu z ich udziałem w zasobach pracy, odpowiedni udział w zasobach kapitału był znacznie wyższy, co świadczy o przewadze w uzbrojeniu pracy. Osiągając w końcu 2002 roku w sektorze usług średnio około 30%, ustępował analogicznej relacji w przetwórstwie przemysłowym i w całości gospodarki – wyprzedzając jednak o ponad 10 punktów procentowych swój odpowiednik w zasobach personelu.

Działalnością silnie zdominowaną pod względem zasobów kapitału zagranicznego jest już od wielu lat handel, a dominacja ta szybko rosła. W niektórych dziedzinach (np. w usługach edukacyjnych i hotelarsko-gastronomicznych) można jednak zauważyć procesy odwrotne. Rekordową natomiast dynamiką przyrostu zaangażowania kapitałów zagranicznych wyróżniają się usługi zaopatrywania w energię, gaz i wodę (choć wartość ulokowanych tam kwot i ich udział są ciągle nieznaczące).

Firmy z kapitałem zagranicznym w sektorze usług uczestniczyły w 2002 roku niemal w 1/3 (średnio) przychodów podmiotów sporządzających bilans, co jest rezultatem ich wyprzedzającej, ekspansywnej dynamiki udziału w rynku (w okresie 1997-2002 – za wyjątkiem edukacji). Był to udział wyraźnie wyższy niż odpowiedni udział w zasobach ulokowanego tam kapitału – a zwłaszcza personelu. Sygnalizuje to ich przewagę pod względem produktywności. Wniosek ten jest zbieżny z wynikami badań dotyczących przemysłu przetwórczego przeprowadzonych w 2000 roku przez INE PAN [Kotowicz-Jawor, 2001, s. 55], [Smuga, 2001, s. 50 i nast.], [Stuglik, 2001, s. 32].

Udział firm z kapitałem zagranicznym w przychodach był w sektorze usług wyraźnie niższy aniżeli w przetwórstwie przemysłowym (gdzie wynosił połowę) i nieznacznie (o 5 punktów procentowych) – od przeciętnego w gospodarce. Jednak w niektórych dziedzinach – w transporcie, telekomunikacji i w usługach hotelarsko-gastronomicznych, w sektorze bankowym i ubezpieczeniowym – okazał się równie wysoki, jak w przemyśle przetwórczym. Równolegle następowały przekształcenia struktury rodzajowej tych przychodów. Wzrastał udział usług transportowo-telekomunikacyjnych i zaopatrywania w energię, gaz i wodę, a malał – głównie udział handlu.

Bibliografia

- Biema M.V., Greenwald B., [1997], *Managing Our Way to Higher Service-Sector Productivity*, Harv. Bus. Rev., July-Aug.
- Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych w 1994, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002 roku*, [1995, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003], GUS, Warszawa (seria: Informacje i opracowania statystyczne).
- Chojna J., [2003], *Miejsce podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego w gospodarce narodowej Polski*, [w:] Inwestycje zagraniczne w Polsce, Raport roczny, IKiCHZ.

- Dunning J.H., [1999], *Governments, Globalization and International Business*, Oxford University Press.
- Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002 r.*, [1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003], Warszawa, GUS.
- Karaszewski W., [2001], *Przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego w Polsce w latach 1990-1999*, Wydawnictwo UMK w Toruniu.
- Kłosiński K., [2001], *Fuzje i przejęcia jako przejaw procesów globalizacji na rynku usług bankowych* [w zbiorze:] *Rynek i konsumpcja – raporty z badań – Rok 2000*, Warszawa, IRWiK.
- Kotowicz-Jawor J., [2001], *Inwestycje, innowacje, majątek trwały*, Raport z badań empirycznych nt. „Wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych na zmiany strukturalne w przedsiębiorstwie”, *Gospodarka Narodowa*, nr 5-6.
- Masłowski A., [2003], *Spółki z kapitałem zagranicznym na krajowym rynku usług* [w zbiorze:] *Przejawy globalizacji na rynku usług w transformującej się gospodarce Polski*, IRWiK.
- Masłowski A., [2003], *Spółki z kapitałem zagranicznym w krajowym sektorze usług*, *Handel Wewnętrzny*, nr 4-5 (lipiec-październik).
- Masłowski A., [2004], *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w sektorze usług w Polsce*, IRWiK.
- Poteraj J., [2004], *Procesy konsolidacyjne Raiders&Targets w polskich instytucjach finansowych*, Olecko, Wydawnictwo Wszechnicy Mazurskiej.
- Rocznik Statystyczny*, [2003], Warszawa, GUS.
- Rocznik Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych 2003 część I. Rynek ubezpieczeń – informacje o zakładach ubezpieczeń*, [2004], Warszawa, KNUiFE.
- Smuga T., [2001], *Zatrudnienie*, Raport z badań empirycznych nt. „Wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych na zmiany strukturalne w przedsiębiorstwie”, *Gospodarka Narodowa*, nr 5-6.
- Stuglik D., [2001], *Produkcja i sprzedaż*, Raport z badań empirycznych nt. „Wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych na zmiany strukturalne w przedsiębiorstwie”, *Gospodarka Narodowa*, nr 5-6.
- System bankowy w Polsce w latach dziewięćdziesiątych, aktualniony, grudzień 2001*, [2001], Narodowy Bank Polski (opracowanie dla Europejskiego Banku Centralnego).
- Sytuacja finansowa banków w 2003 r. – Synteza*, [2004] Warszawa, (NBP).
- Zagoździńska I., [2003], *Podmioty z kapitałem zagranicznym w Polsce w 2001 r.* (według danych GUS) [w:] *Inwestycje zagraniczne w Polsce. Raport roczny*, IKiCHZ.
- Zorska A., (red.), [2002], *Korporacje międzynarodowe w Polsce – Wyzwania w dobie globalizacji i regionalizacji*, Difin.

COMPANIES WITH FOREIGN PARTICIPATION IN THE SERVICE SECTOR

Summary

The article attempts to outline the position of companies with foreign participation in the service sector in the transforming Polish economy in the period of on-going servicisation and globalisation of the late 1990s and early 2000s. The assessment was made on the basis of the number of entities, the resources of employed factors of production (personnel, assets), and the value of revenues. Their structure, dynamics and share in the nationwide potential, resources and revenues have been presented. The study does not contain an assessment of productivity and profitability. Results of the analysis point to an active involvement of companies with foreign participation in

the processes of transformation and servicisation of the national economy. They are also an indication of those companies' expansion into almost all sections of services (excluding education), especially in electricity, gas and water supply (although in this case the starting-point level was low), in telecommunications, in transport, in trade and in financial intermediation. As a result of this expansion, the relevant companies are ranking high among service market entities, making up one third of total revenues of firms keeping books of account. That figure is much higher than their share in the capital stock and, in particular, in the number of staff employed in the service sector, which indicates an advantage in terms of productivity but also sluggish (in fact declining) demand for manpower. The expansion of companies with foreign participation on the domestic service market was accompanied by transformations in the structure of their revenues, especially a rise in the share of transport and communication services and electricity, gas and water supply services to the disadvantage of trade.